

SD/10. / 55

WAKNA SARI

JAKARAN

BALI SASTERĀ BELANDA

RENTANAN

MAS NITISASTRO

W.D. INL. SCHOOLLEZZENER SINGARADJĀ.

MANGSĒ

RING KELAS III.

LĀNDSDEUKKERIJ — WELTENBEDEN

1925.

SB/r. / 55.

WARNĀ SARI

TJAKEPAN

BALI SASTERĀ BELANDĀ

RENTJANAN

MAS NITISASTRO

WD. INL. SCHOOLOPZIJNER SINGARADJĀ.

MANGGĒ

RING KELAS III.

LANDSDEUKKERIJ — WELTEVREDEN
1925.

Verstrekt door het Depôt van Leermiddelen 15-2-30.....
In gebruik genomen 16-2-31.....
Afgekeurd

WARNA SARI

TJAKEPAN

BALI SASTERĀ BELANDĀ

RENTJANAN

MAS NITISASTRO

WD. INL. SCHOOLOPZIENER SINGARADJA.

MANGGE

RING KELAS III.

LANDSDRUKKERIJ — WELTEVREDEN

1925.

WARNA SARI

BATJAAN

BALI HOEROEF BELANDA

OLEH

MAS NITISASTRO

WD. INL. SCHOOLOPZIENER SINGARADJA.

OENTOEK

PANGKAT JANG KE III.

LANDSDRUKKERIJ — WELTEVREDEN

1925.

1. BAWI.

Akēh pisan boeronē sanē keoeboeh antoek djanmanē, djagi keambil pekarjanipoen miwah oelamipoen, sekadi: bawi, bantēng, koedā, ajam, kambing, maisā, mējong, kedis miwah sanē lian-lianan. Ring Bali, djanmanē megamā Tirtā, soegih wiadin tiwas, djanten pisan sami ngoeboeh bawi. Bawi poenikā meboentoet patpat kalih ngelekadang panak. Awakipoenē mékesiki toemboehin boeloe pandjang-pandjang toer kekeh, mawinan boeloenipoen djerang. Wangoen awakipoenē merepat pandjang. Bawi sanē pilih agengā, pandjangnē saking ikoeh raoeh ketendas, wetarā limang langkat, tegehipoen tigang langkat. Djeneng tendasipoenē boetjoe tigā, boengoetipoen meteloebih, koepingnē kekeh. Boentoetipoen bawak-bawak toer koekoennē mesepak; basagnē bējod. Jēning mokoh pisan, djantos raoeh ketanahē. Pandjang ikoehnē wetarā alangkat, ring moentjoek toemboehin boeloe pandjang-pandjang. Bawinē loeā sanē kemanak goemankang kewastanin bangkoeng. Jēning manakan djantos roras wiadin lintangan loeā moani. Panak bawinē kewastanin koetjit. Sanē moani seringan keteres. Moaninnē kewastanin kaoeng, sanē ageng pisan bangkal wastanipoen. Tetedan bawi poenikā daoen-daoenan loeiripoen: dagdag, nasi, oot, oesam kalih banjoe wiadin tojā. Bawi poenikā demen megenah ring tanahē sanē beseg. Djanmanē megamā Selam tan dados nedā oelam bawi.

2. OENDOEK NOENOEN.

Itjang adjak mekedjang padā nganggon penganggo, loeirē: oedeng, badjoe, kamben moeah djalēr. Anakē Selam lioenan mesongko moeah mekamben saroeng. Jēn anakē toearā mepenganggo, keadanin melaloeng. Wong

Papoeā moeah wong Dajak toearā mepengango, anē anggonā toewah tjetjawet. Tjawetē totonan gaēnā adji kelopēkan koelit kajoe. Kambenē gaēnā adji benang ketoenoen. Tjatjakan perabot toenoenē, loeirē: tjagtjag, pandalan, belidā, serat, soempil, por, peleting, toendak, djeriring, seleran moeah anē lēn-lēnan. Benangē anē lakar toenoen goeloengā adji oelakan. Perabot ngoeloeng oendar mocah djanterā. Ngoeloeng benangē ento keadain ngelijing. Benangē anē lakar lijing pentang maloe dioendarē. Oelakanē tongosang didjanteranē, anggon negoelang tanggoen benangē. Djanteranē lantās linderang, kanti telah benangē megoeloeng. Sesoeban benangē melijing, lantās antih. Soewoed ngantih, ngelikas; marā benangē totonan warnain. Benang lelikasanē ento lakar pakan. Sesoeban benangē ento mewarnā, boein lijing. Peletingē anggon wadah lelijinganē. Benang lakar dijinē kegoeloeng adji oelakan. Benangē nē anjinin maloe. Piranti panganjinanē, loeirē: panganjina, oelakan moeah oeter-oeter. Soewoed nganjinin, benangē doedoekā akatih-akatih, ketjelepang disong seratē kanti telah; lantās njasah toer ngoeloeng adji pandalan, aoegin seleran moeah anē lēn-lēnan. Ditoe marā anakē njoemoenin noenoen.

3. MEKĀ.

Adā anak goenoeng ngelah pianak moani madan I Tolē. Sedek dinā anoe Pan Tolē loeas kenegarā, mebelandjā megenepan. Ditoe iā masih meli mekā dadoeā. Sesoebannē iā soewoed mebelandjā, lantās moelih. Soebā konē neked djoemah, mekanē sedēdēgangā sig tēmbok balē gedēnē. I Tolē marā ningalin adā mekā, laoet iā memekā. Iā ngoesap moeannē, lawatnē masih miloe ngoesap moeā. Marā iā kedēk, lawatnē masih kedēk. Iā ngēwērin, masih toewoetangā kēto. Kesoeēn-soeēn I Tolē sengitan, ban separi polahnē toewoetangā, kadēnā anak lēn anē ngoelgoel dēwēknē; laoet iā ngeling goar-goar, mesadoe tekēn mēmēnnē. Mēmēnnē ningeh pesadoen

pianaknē kēto, ngelgel kedēknē toer ngomong kēnē: „Jēh tjening, kenapā dadi tjai ngeling? Ento anē tingalin tjai dimekanē, dongdjā djalmā sadjaan; ento lawat tjainē. Indaang tjai kedēk diarep mekanē, pedas lawat tjainē masih miloe kedēk. Oendoekē nē patoeh tekēn oendoek dēwēkē. Jēn tjai mepekardi alā, pedas alā bakal tepoek. Jēn tjai ngomong djabag, masih djabag pesaoetnē. Jēn tjai nemah anak, tjai ketemah ban anakē. Doning kēto, ingetang pēsān selokan lawatē ento, apang mangdēnē tjai bisā rahajoe dadi djalmā. Edā tjai ngaēnang gedeg basang anak; sesidā-sidajan bān ngawēnang, apang bisā tjai ngēgarang keneh anak. Jēn soebā kēto ban tjai melaksanā, pedas rahajoe tepoekin tjai.”

4. SALAH TAMPI.

Ketjeritā didēsā Ambengan adā Berahmanā kelintang miskin, mepesēngan Idā Wajan Padmā. Idā medoeē okā lanang adiri anē kepesēngin Idā Gedē. Idā Wajan anteng pesan ngadjahin okanā, peteng lemah tan mari Idā ngoelik apang dimani poeanē okannē memanggih kerahajoean. Nanging kē Idā Wajan bes gemes tekēn okā, pelih abedik dogēn, okannē ambahinā metigtig; apā boein jēn Idā Gedē toesing kajoen meladjah. Kesoeēn-soeēn Idā Gedē ban pepes Idā metigtig, sagēt metoe kajoennē bakal ngoetang-oetang ragā, ninggal dēsa, apang soewoed memanggih kesakitan boekā kēto. Soebā konē ngilis kajoenē, lantas Idā parek ring biangnē, bakal noenas mepamit, toemoeli matoer medoeloeran tangis: „Inggih, biang, sanē mangkin mangdā betjik-betjik biang meling-gih sareng iadji, santoe kan titiang noenas mepamit, patjang ngoetang-oetang dēwēk, bojā doegi antoek titiang ngiring iadji, tan mari titiang metigtig kēwan-ten.” Ditoē biangnē kagiat, peredjani meberējok waspan Idanē, tan dadi antoek Idā ngandegang, sarwi ngeloet okannē, pepasihinā, apang boewoeng ngemargiang peka-joenanē kēto. Nanging Idā Gedē ngelengkeng dogēn,

lantas. Idā memargi medal. Pemargin Idā ngodjog kebetē, perajā ngengkebin biangnē.

Petengnē Idā Gedē mewali kegeriannē, moenggah di-kampiahnē, goemanā ngintip bebaos iadji kelawan biang-nē. Ngandikā adjinnē: „Adi, kidjā itjening, kali djani tondēn tekā?” Mesaoer biangnē: „Beli, jan moenggoeing okanē soebā megedi ngoetang-oetang ragā; iā toesing kodag, baanē beli bes gemēs ngoeroekang.” Idā Wajan kagiat pesan sarwi ngandikā: „Kenehang beli, itjening salah tampi. Sangkanā beli gemēs ngadjahin, dongkē dimani poeanē jēn beli soebā mati, apang bisā iā ngalih peboektian. Keneh belinē, keririhanē ento lewihan tekēn kesoegihan. Beli tiwas tan peberanā, djani keririhanē bakal anggon metamain itjening.” Marā pirengā tekēn Idā Gedē pengandikan adjinnē kēto, peredjani Idā tedoen, njordjor kepelinggihan adjinnē, toer njoembah-njoembah noenas kesisipan, banē Idā ngemargiang kajoennē tan patoet.

5. MATANAI.

Matanainē ento anē ngeranaang galang moeah panes, pedjalannē oeli kangin ngawangang. Matanainē anē marā ngenah, keadanin endag, noedjoe semeng. Kalā sandjā, dimekirēnē metjelep, keadanin engseb. Dinoedjoe endag moeah engsebē pegenahnē gedē toer barak. Doe-gas ento matanainē totonan dadi nengneng mekelo, nanging jēn soebā tegeh, oelap toer njakitin. Wangoennē boenter boekā ringgitē. Jēn moenggoeing gedēnnē toesing begbeg. Dimaranē endag moeah dimekirēnē engseb jan iribang amoen tetēmpēhē gedēnnē, dinoedjoe kali tepet amoen lelēpēr besi poetihē. Semeng toemekaning sandjā keadanin awai, anē awai adā koetoes daoeh. Njēn bisā njambat dedaoehannē akoetoes? Jan toerah djani daoehē ento kesiloerin adji djam. Awai adā roras djam. Tega-rang itoeng, anē adaoeh mekelonnē koedang djam? Jēn matanainē toearā ngenah, ento keadanin apā? Petengē

dilangitē lioe adă bintang, nanging dinoedjoe lemahē toră ngenah bintang njang abesik, rēh soenaran bintangē ento kalahangă tekēn soenaran matanainē. Dikēnkēnē noedjoe peteng masih ngenah boelanē. Tjai nawang anē keadanin tanggal, pengelong, tilem moeah poernamă? Jēn imbangang boelan tekēn matanainē, gedēnan sanget matanainē.

6. PANTOEN.

Jan moenggoeing tetandoeranē sanē keoetamajang pisan antoek iwong Bali „pantoen” Genahē nandoer pantoen poenikă bojădjă ring tjarikē kēwanten, tegal pėgaganē taler ketandoerin. Tjarikē sanē patjang ketenggală poenikă kebetengin doemoen, mangdă mes. Sedjawining ketenggală taler kelampit kalih kepelasah tjarik poenikă. Seoesan melasah, raris ketandoerin. Pantoenē sanē pinih betjikă manggēn boelih inggih poenikă sanē tjitjih, semalih tanwēnten betjik ketandoer tebel-tebel pemoelaanipoen. Sanē sampoen-sampoen memargi pantoenē sanē mentik ring sisian agengan lingsehanipoen, seantoekan akēhan polih lelemekan bandingang ring sanē tengahan. Saking waoe nandoer djantos pantoen poenikă koening wetară petang sasih. Anakē iriki jēn nganji pantoen nganggēn anggapan. Sesampoen pantoenē keanji, raris kedepoekin kalih ketenahin. Petang depoek kedadosang atenah. Kalih tenah kedadosang ategen. Jēn mekadjang nganggēn koedă pondongan, koedanē asiki dados pondongin ngantos limang tenah.

7. OEKOE MOEAH DINA.

Lioen oekoenē adă teloeng dasă, loeirē: Sintă, Landep, Oekir, Koeantil, (lantasang sambat!) Aoekoe adă pitoeng dină. Anakē metampiang oekoe sebilang Reditē. Adan dinanē anē pepitoe, loeirē: Reditē, Tjomă, Anggară, Boedă, Werespati Soekeră moeah Sanistjară. Ento keadanin „saptă wară.” Sedjawining saptă wară

adā boein pantja warā, loeirē: Oemanis, Päing, Pon, Wagē, Keliwon. Saptā warā moeah pantjä waranē ento keangkepang. Jēn djani Tjomā Oemanis, mani Anggarā Paing, boein poean Boedā Pon, boein teloen Werespati Wagē, boein pitoeng dinā Tjomā Pon. Boein patsasoer dinā temoe gelang Tjomā Oemanis. Dinanē anggonā rainan, loeirē: Anggarā Kasih, Boedā Wagē, Boedā Keliwon moeah Toempek. Anē keadanin Anggarā Kasih, Anggarā noedjoe Keliwon Toempekē ento noedjoe Sanistjarā Keliwon. Toempekē adā nemnem, loeirē: Toempek Landep, Toempek noedjoe oekoe Landep, rainan sarwā sangdjatā. Toempek Warigā, rainan pengatag tanem toewoeh taenan. Toempek Koeningan, rainan Koeningan. Toempek Keroeloet, rainan sato mebatis dadoeā. Toempek Oejē, rainan sato oeboehan mebatis patpat moeah Toempek Wajang, rainan wajangē.

8. ANAK TJERIK MERĒSĒT.

Adā anak tjerik mesekolah madan I Gerēpē. Iā merēsēt pesan, asing tingalinā barang anē soekat demeninā, laoet djemakā; apā boein jēn iā negak, soebā toesing ngojong-ngojong limannē, papak petjilā. Ban toemannē I Gerēpē kēto, medjalanko masih limannē toesing ngojong-ngojongā, papak djemakā.

Sedek dinā anoe noedjoe moelih oeli sekolahan, didjalan iā ngaoet-aoet don asem sambilangā momong-omongan adjakā timpalnē. Jēn kēnkēn bajā, sagēt I Gerēpē ngektak ngeling sambilangā adoeh-adoeh. Ditoe timpalnē padā njagdjagin, nakonin oendoeknē ngeling. I Gerēpē toearā bisā mesaoet, ketoengkoel naanang sakitnē; sajan mekelo sajan njelēkang moeannē. Marā delokinā tekēn padā timpalnē, tongos I Gerēpē ngaoet don asem, mekdjang geloē ningalin, sagēt adā lelipi gadang melilit ditjarang asemē. Ditoe padā timpalnē saasā nimpoegin lelipinē totonan kanti mati. Lantas I Gerēpē gandongā koemahnē. Setekannē djoemah, mēmē bapannē tengke-

djoet pesan, peredjani mēmēnnē ngaētjanang, toenasangā penawar djampi. Sesoebannē pekineminā penawar, marā I Gerēpē inget tekēn dēwēk, nanging limannē noe beseh, kenā oepas lelipinē. Ban kemelahan oepad, sewetarā dinā mekelonnē, iā soebā dadi mēsekolah boein. Oeling sekat entō iā toesing bani boein merēsēt.

9. BANTĒNG.

Boeronē ageng sanē banget mitoeloengin inggih poenikā: kōedā, maisā ring bantēng. Bantēng poenikā soroh boeron sanē menjonjoin pianakipoenē. Wangoen awakipoen merepat pandjang. Awakipoen mekesiki toemboehin boeloe, sanē pinih pandjang boeloen ikoehipoen kēwanten. Ring tendasipoenē toemboehin tandoek kekalih. Djeneng tandoek bantēng poenikā wēnten sanē tjongkelok, silak, tjono miwah wēnten sanē loekoeh. Ring baongipoen wēnten isinipoen ngelēbēh, kewastanin gelēbēr. Kēh boentoetipoenē patpat, koekoenipoen mesepak sekadi koekoen bawinē. Ikcehipoenē pandjang kadi petjoetē, ring moentjoeknē toemboehin boeloe pandjang-pandjang. Boeloen bantēng poenikā wēnten kalih soroh, inggih poenikā djagiran (selem) kalih barak (tjoelaan). Roepanē sanē ring bebokongannē poetih raoeh keentoedipoen. Tedan bantēng poenikā padang kalih daoen-daoenan. Beloelangipoen keanggēn kendang, wajang, kekepoeh, lapak, saboek miwah sanē lian-lianan. Tandoekipoen keanggēn soeah, patin tioek, kantjing kalih sepenoēnggilanipoen. Wong Bali sanē mewangsā Berahmanā Siwā tan dados ngadjengang oelam bantēng.

10. ANAK TJERIK ADJAKĀ DADOEĀ.

Sedek dinā anoe adā anak loeh njoewoen sok bek misi salak, lakar adēpā kepeken. Ban bas bēek bibih soknē, toesing tawangā salaknē oeloeng 4 besik. Doegasē ento adā anak tjerik madan I Soedjanā ningalin, laoet iā mēng-

gal-ēnggalan noedoekang salaknē toer kaoek-kaoek, kēnē moenjinnē: „Djero, djero dagang salak, tjingakindjā salak djeronē makēh oeloeng.” Idagang salak marā ningeh moenjini anak ngaoekin dēwēknē, lantas iā merērēn ngantiang I Soedjanā. Setekannē ditoe, lantas iā ngen-djoehang salakē sambilangā ngomong: „Djero dagang, niki ambil salak djeronē anē oeloeng itoenian.” Idagang salak njemakin salaknē sambilangā ngon, ngenehang boeat kepolosan I Soedjananē kēto. Ban legan kenehnē, I Soedjanā oepahinā salak anē gedē abesik. Oendoeknē I Soedjanā adjakā dagang salakē ento, tepoekinā tekēn timpalnē anē madan I Pengēt, laoet iā ngomong kēnē: „Tjai Soedjanā, aēng belog tjainē; dadi oelhangā salakē ento. Indaang itjang anē maan noedoek, pedas toesing oelhang itjang, keranā iā toearā nawang.” Marā dingehā tekēn I Soedjanā moenjinnē kēto, lantas iā mesa-oet: „Djenengā tjai dot tekēn salak. Nē djoeang; salakē nē itjang anē ngelahang; salakē itoeni tidong gelah itjang. Apā tjai terā taoe, jan salakē itoeni toesing oelhang itjang, pedas itjang kodjarangā memaling.” Ditoe I Pengēt kebilbil toer lantas mekelieng.

11. BAPĀ TEKĒN PIANAKNĒ MOEANI.

Adā anak tjerik madan I Koepit, djemet pesan iā ngo-pin bapannē megarapan; seloeiring gegaēn bapannē meke-djang bakat toeloenginā, nanging iā belog polos toer moedā idēpan. Jēn adā anak nondēn iā, toesing taēn memindah toer toearā selang, jēn iā bakal belog-belogā. Doning kēto polosnē, pepes pesan iā kebelog-belog tekēn padā timpalnē.

Sedek dinā anoe iā medaar bareng-bareng adjakā bapannē. Soebā konē soewoed medaar, lantas bapannē njemak tjaratan, nginem jēh. Marā tingalinā tekēn I Koepit batoen salak bapannē menēk toewoen, lantas iā metakon: „Bapā, apā adannē anē menēk toewoen di-kekolongan bapannē ento? Toembēn djani tiang nawang,

adā kekolongan bisā antjog-antjog." Bapannē kedēk kanti simpatan, ban tawah petakon pianaknē, lantas iā mesaoet: „Anē tawah-tawah takonang tjai. Nē poh paitjan Idā Betarā oeli soeargan, anē manisnē toearā adā padā digoeminē tēnēnan. Keranā bapā kitjēn tekēn Idā Betarā, banē bapā djemet megarapan. Njēndjā anē djemet ngalih gegaēn, pedas iā kitjēn poh soeargan.” Mesaoet I Koepit: „Tiang oeling pidan soebā djemet pesan ngopin bapā megarapan, ngoedā tiang toesing kitjēn? Jan pinili beneh peitoengan tiangē, pohē ento djalan doem bareng-bareng, apang tiang nawang asannē.” Boein mesaoet bapannē: „Tjai toesing wenang naar pohē nē, rēh adā pengandikan Betarā tekēn bapā; jēn bapā ledjeh mekidihang pohē nē, pedas bapā mati.”

Ketjeritā djani sesoebannē padā soewoed mepomongan kēto, lantas bapannē ngebah diampiknē, sagēt poeles geris-geris, ban tisanē sirsir angin. Marā tingalinā tekēn I Koepit bapannē poeles, lantas iā njemak pegemgem, bakal anggonā ngaboet batoen salakan bapannē, anē orahangā poh paitjan Betarā. Kalā ento saasā iā ngaboet; nanging njaoeh banā njatoet, bantas babak. Marā asēnā sakit, lantas bapannē ngerēdag bangoen kepoe-poeangan toer nindjak I Koepit kanti ngeling gelalang-geliling. Kēto ketoetoeran anakē demen ngoejonin anak.

12. PEKARANGAN OEMAH.

Oemah anakē di-Bali lioenan anē ngelah pekarangan. Wangoen pekarangan oemahē ento merepat dawā, keiderin baan tēmbok. Pekaranganē anē sedengan anak akoeren, keadanin asoeloeh balangan. Karangē asoeloeh balangan keloemberahanē, keseleng dadi teloeng bagi nganoetin dawannē. Pekaranganē ento lioenan medoeloe kadjā moeah kangin. Kadjā moeah kanginē ento keanggon loean. Bebagian karangē anē diloean tongos sanggah, anē ditengah tongos oemah metēn, mambeng moeah paon, anē paling tebēnā tongos gelebeg, oeboehan moeah anē

lĕn-lĕnan. Penjelengĕ ento gaĕnă adji tĕmbok toer misi kori. Kori penjeleng karang sanggahĕ keadanin pemedal sanggah, moeah kori penjeleng tongos oemah metĕn tekĕn gelebegĕ kori petengahan adannĕ. Tĕmbok penjengkerĕ anĕ ditebĕn masih misi kori, keadanin kori pediwangan. Tĕmbok penjengker pekaranganĕ ento lioenan gaĕnă baan tĕmbok pepolpolan toer raabină, apang toesing ĕnggal bah. Boeină sebilang samping korinĕ gaĕnangă sombah, woeswoesan jĕh. Pekarangan anĕ tegehah ke-loean ento anĕ paling melahă. Disamping pemedal sanggah moeah kori petengahanĕ misi Djero Gedĕ.

13. WIT KELAPĀ.

Ring pekarang oemah, abian, tegal kalih ring penjaitan tjarikĕ makĕhan ketandoerin wit kelapă. Wangoen wit kelapă poenikă gilik toer pandjang, akahipoenĕ akĕh nanging alit-alit. Wit poenikă tanwĕnten metjarang sekadi taroenĕ sanĕ lian-lianan. Ring sepandjang wit poenikă mekanten geet-geetipoen, petjak genah bongkol papahipoenĕ medeket. Genah daoen kelapă poenikă ring moentjoek witipoenĕ. Wit kelapă poenikă makĕhan sanĕ tegeh, sanĕ pinih tegehă wetară 17 depă. Daoenipoenĕ tanwĕnten loembang-loembang, nanging pandjang-pandjang kadi kerisĕ. Ring basă tengahan daoen poenikă wĕnten lidinipoen, miwah bongkolipoenĕ medeket ring papahipoen. Tetingkahan genah bongkol papah poenikă selang-seling meileh, kĕhipoenĕ sanĕ apoewoen wetară 25 katih. Ring selag-selagan papah poenikă wĕnten paangan. Njoehĕ sanĕ apaangan wetară wĕnten 10, kĕh-kĕhipoen wetară 15 boengkoel; poenikă kewastanin aidjeng. Ageng woh kelapanĕ aboengkoel sekadi sirah djanmanĕ sanĕ ageng, wangoenipoenĕ boenter. Boengan kelapă poenikă kewastanin teroktokan, pengapoetanipoenĕ keloeping wastianipoen. Ring bongkol-bongkol papahĕ wĕnten tapisipoen. Jan moenggoeing kelapă poenikă megoenă pisan ring imenoesă, nĕnten wĕnten sanĕ mekoetang. Wit-

ipoenē, papah, daoen, keloeping, tapis miwah sanē lian-
lianan sami wēnten goenanipoen, poenapi malih wohi-
poen, poenikā sanē pinih boeat.

14. SIAP.

Anakē anē soebā soemeken ngelah oemah kereng
ngoeboeh siap. Ento keranannē siapē keadanin boeron
oemahan. Awak siapē ento mekeoekoed toemboehin
boeloe, sedjawaning boengoet, djanggar, telatah moeah
batisnē dogēn toesing meboeloe. Boeloen kampid moeah
boeloen ikoehnē dawā-dawā. Boeloenē dawā anē diikoehnē
ento keadanin boeloen awar-awar. Batis siapē ento
dadoeā toer medjeridji padā mepatpat. Batis manoeke
lioenan metegil, waloejā dadi tadjinnē. Tendasnē boenter
londjong toer misi djanggar. Njēn nawang adan djang-
garē? Betēn boengoetnē misi telatah dadoeā. Telatah
moeah djanggarē ento gobannē barak Djeneng boengoet-
nē tadjep toer melengkoeng toewoen. Jēn iā njemak
amah-amahan, tjototā adji boengoetnē. Siapē ento meta-
loeh dibengbenganē peingan nganti 20 boengkoel. Djeneng
taloehē boenter londjong, gobannē poetih. Siapē anē
kereng metaloeh, keadanin siap tjitjih. Jēn soebā lioe
metaloeh, lantās keemā. Wetarā doeang dasā dinā siapē
ento mekeem, taloehē lantās engsah dadi pitik. Adan
siapē oeli pitik nganti dadi manoeek wiadin pinginā,
loeirē: soemeloeloeng, pitik, koemekoekoer, koemekokok,
koemetandang, sepit goenting, manoeek wiadin pinginā.
Oeles siapē ento masih lioe: poetih, selem, bijing, beroen-
boen, boeik, serawah, idjo moeah anē lēn-lēnan. Manoeke
kereng koeroengā ban anakē lakar adoena ditetadjēn.

15. ANAK GELOG.

I Goesti Njoman Dangin medoeē parekan belog pesan,
meadan I Narā. Sedek dinā anoe I Narā ndikaangā
ngabā sabo 10 besik moeah soerat keoemah isoedagar,

kekasihannya goestinnē. Soebā konē djoh pedjalannē, lantas iā mekeneh-keneh kēnē: „Jēn sabonē nē amah anē 2 besik dogēn, masā adā anak nawang.” Sambilang mekeneh kēto, sabonē anē 2 besik lantas djoengā toer daarā. Soewoed medaar, bibihnē lantas oembahinā, apang toesing melaad. Soebā neked koemah isoedagarē, sabo moeah soeratē lantas atoerangā. Soewoed batjanā soeratē, sabonē lantas petēkā adā toeah 8 besik. Isoedagar lantas metakon: „Narā, disoeratē nē sabonē oenggoehangā 10 besik; didjā kabā anē dadoeā?” Mesaoet I Narā mapi-mapi tengkedjoet: „Tiang wantah itjēnā sabo amoenikā; jēn akoedā minah kēhipoen, tiang nēnten oening.” I Narā lantas mepamit moelih. Didjalan iā mekeneh-keneh kēnē: „Apā keranannē, dadi isoedagar nawang sabonē koeang dadoeā. Mirib soeratē ento anē ngorahang, rēh iā dogēn anē nawang dēwēkē naar sabo.”

Meletan boein pitoeng dinannē, I Narā boein koetoes ngabā poh 15 besik moeah soerat keoemah isoedagarē. Soebā djoh pedjalannē, laet soeratē ento engkebangā dibongkol poenjan boenoetē, oeroeginā ban loewoe. Soewoed kēto, laet pohē daarā anē abesik. Disoebannē soewoed naar poh, soeratē boein djemakā, medjalan ngodjog koemah isoedagarē toer poh moeah soeratē lantas atoerangā. Marā isoedagar nampi pohē koeang boein abesik, lantas mekeneh, pedas I Narā anē njoeang, toer iā metakon kēnē: „Narā, anē ipidan tjai ngabā sabo koeang dadoeā, nē djani pohē koeang abesik; pedas tjai anē naar. Masā I Goesti Njoman Daging pelih banā metēk sabo moeah pohē anē oenggoehangā disoeratē. Tjai ngakoe dogēn, kēnkēnkē soedjatinē oendoek tjainē keoetoes?” I Narā takoet pesan ketaraangā bobabnē, lantas iā ngatoerang sebeneh-benehnē toer noenas pe- ngampoerā tekēn isoedagar. Isoedagar ningeh moenjin I Naranē kēto, kedēk iā ingkel-ingkel sambilangā ngomong kēnē: „Dong keliwat belog tjainē, Narā! Jan boeat soeratē ento toesingdjā iā bisā ngomong, nanging ditoe metoelis oenggoehan sabonē moeah pohē.” I Narā

mepangenan toer ēdalem pesan, ngenehang oendoek kebelogan dēwēknē moeah kedjelēkan laksanannē.

16. MANJING KOEBOENGAN.

I Wajan Sajang pianak Pan Soegihē dibandjar Anjar daat kesajangang baan mēmē bapannē, rēh pianakā moeani toeah adiri totonan. Ban sajangnē mepianak, kanti I Sajang toesing bangā ngoediang, moeah sepemoenjinnē oeloerinā dogēn. I Wajan Sajang masih sekolahangā, nanging iā belog, rēh iā terā taēn meladjah toer toearā ngidepang pepeladjahan, dikēnkēnē iā doekainā ban goeroennē. Sebilang iā kebendoein, lantas iā mesadoe tekēn mēmē bapannē, njadoeang anē toearā adā. Sepemoenjin I Sajangē goegoenā dogēn tekēn mēmē bapannē, poepoetnē iā toenasangā soewoed mesekolah. I Wajan Sajang ngerasā jēn dēwēknē kesajangang moeah koeboengin pedagingan tekēn mēmē bapannē, lantas iā metoe goroh mebelandjā, meli anē toearā patoet belinā, moeah gera; dag-geroedog ngadjak anak koeal. Wirēh kēto oendoeknē, lioe iā ngelah kekasihan soroh badjang-badjangē anē koeal. Jēn iā adjinangā ngabā pipis tekēn padā timpalnē, intjoeh timpahnē njagdjagin, adjakā nganggoer ileh-ileh, dikēnkēnē anē djoearian lantas ngadjoem-adjoem. Anak moelā I Wajan Sajang demen adjoem-adjoem, kandel pesan kenehnē, marā iā ningeh pengadjoem timpal-timpalnē. Kesoeēn-soeēn ban pisoesoēn timpalnē, iā dadi bebotoh, seloeiring pelalian demeninā, apā boein metetadjēn, soebā terā ngitoengang apā. Nangingtē iā pepesan kalah, kanti kesoegihan bapannē boekā petapan rokonē, ngoeredang dogēn, pemoepoet nganti mawastoe telah. Ditoe bapannē kēweh pesan, ngenehang oendoek pianaknē nelahang kesoegihannē. Sai-sai iā mepangenan, mangingang kelatjoeran dēwēknē mepianak, kanti ngekoh njemak gegaēn, pemeragatnē ambahinā mati. Kēto penadin anakē njajangang pianak salah parā.

Ketjeritā sesoeban bapannē mati, I Wajan Sajang

-soebā terā karwān abetrē, toewoekinā dogēn kenehnē anē tan rahajoe. Seenoen tetamaan bapannē telahangā, pajoe iā tiwas nēktēk, djaoem akatih rasā towarā telahangā. Ditoe iā meselselan, marā iā inget tekēn dēwēk. Kēto ketoetoeran anakē manjing koeboengan, terā tawangā bakal penadinnē, kadēnā kasoegihanē ento toesing bisā telah. Jēn keneh-kenehang, kesoegihanē ento boekā sēlokanē pipis dongkang, ketjag-ketjog meilehan, masih sakēng pitoedoech Widi, soewoed oedjan dadi endang, soewoed keboes dadi dingin, soewoed soegih dadi tiwas.

17. BOELAN.

Anē ngeranaang lemah moeah peteng ento matanai. Oeling matanainē endag kanti engseb galang pesan. Kalā engseb matanainē, ento njōemoenin peteng. Doegasē ento dilangitē ngenah bintang lioe pesan, terā bakat baan metēkin. Dikēnkēnē masih ngenah boelan, anē ngeranaang galang, nangingkē toearā galang boekā lemahē. Goban boelanē ento dimaranē endag koening. boekā koenjitē, jēn soebā tegehan poetih. mesawang koening. Djenengnē toesing begbeg, kerengan tjompang, loeirē dinoedjoe tanggal sepisan kanti tanggal ping nem. Jēn tanggal pitoe wiadin koetoes djenengnē nengah boenteran. Soewoed ento ngédēnang dogēn, kanti boenter pesan, keadanin poernamā, noedjoe tanggal ping 15. Doegasē ento gedēn boelanē wetarā amoen lēpēr besi poetihē. Dikēnkēnē noedjoe poernamā boelanē ento masih tjompang, ento keadanin boelan kepangan. Soewoed poernamā boelanē totonan ngangsan njenikang, keadanin pengelong. Dipengelong ping pitoenē moeah ping koetoesē djenengnē boekā ditanggal ping pitoe moeah ping koetoes. Dipengelong 15 sē boelanē ento toesing ngenah, keadanin tilem. Oeli poernamā tekaning poernamā boein mekelon- nē padā tekēn oeli tilem tekaning tilemē boein, ada 30 dinā. Ento adaninā aboelan. Dinoedjoe poernamā moeah tilem anakē padā mebanten. Jēn noedjoe boelan kepangan padā ngēnkēnkē anakē?

18. TANGGOERAN.

I Njoman Dană pianak Pan Danginē ipoen djemet pisan, kalih ngidepang sepitoetoer mēmē bapă miwah pegoerwan, nanging ipoen belog. Sedek raină anoe noedjoe njandjaang ipoen loeas kepangkoenganē maktă arit, goemană ngerērehang mēmēnipoenē saang. Irikă ipoen ngempēd-empēdang saang tempoejak sinambi gendang-gending. Doeaning pangkoengan poenikă dalem kalih tioeb, kēngin soearanipoenē metanggoeran. Antoek I Njoman Dană kesenggoeh djanmă lian sanē doersilă noewoetang gending ipoenē, raris ipoen mepadjar sapoeniki: „Ih djero, napikē pelih tiangē, dados djeronē noewoetnoewoetang moenjin tiangē?” Poenikă taler ketoewoetang antoek itanggoeran. Doeaning asapoenikă, kēngin ipoen sangah mekipekan kangin kaoeh, tanwēnten djanmă kekantenang. Kală irikă ipoen djedjeh, boeloen kalongipoenē soengkab, kesenggoeh wēnten tonjă melegēndahang ipoen, raris ipoen melaib, ngoengsi koemahipoenē. Mē mēmēnipoen tengkedjoet ngantenang pianakipoenē pedjeledjeh, raris metakēn: „Kenapă tjai dijis-dijis mangkihan? Megerengankē tjai?” I Dană raris noctoerang seindik-indik. Mēmēnipoenē taler adjerih kalih mepadjar sapoeniki: „Dană, ento soebă tonjan pangkoenganē ditoe. Aget pesan tjai njidaang melaib; jēn- tjai gegeng ditoe, mēh tjai bakat tadahă. Moelă pangkoenganē ento tenget pesan, soebă pepes ngalapang.” Kală irikă mēmēnipoenē ēpot ngererēh pamor raoehing koenjit, anggēnă moelas alis pianakipoenē, pinakă pengenteg bajoe. Wenginnē I Njoman Dană tan betjik-betjik poelesipoenē, ring sapoenapinē kedjeng-kedjeng kalih njapnjap kēwanten.

Bēndjangnē ring sekolahan goeroenipoenē oening ring laad alis I. Dananē mepoelas, raris ngendikă: „Ih Dană, kenapă alis tjainē barak laad mepoelas? Tjirin apăkē ento?” I Njoman Dană gelis ngoeningang indikipoenē mesemoe masem. Waœe kepireng antoek igoeroe atoeripoenē asapoenikă, raris goeroennē itjă, ngemanahang

kenambetan I. Dananē kalih mēmēnipoenē, sārwi maridar-tajang indikē poenikā bojādjä tonjä, nanging tanggoeran soearä, seantoe kan genahē tioeb.

19. NJETERIKÄ.

Anakē anē gegaēnnē dadi toekang seterikā, keadanin penatoe. Barang-barang anē seterikanā loeirē: badjoe, djalēr, saenggaleng moeah anē lēn-lēnan. Barang-barangē totonan bantih-bantihang maloe, anē poetih petoeroe pōetih, anē mewarnā petoeroe mewarnā. Soewoed ento lantās mem adji jēh saboen wiadin jēh aon, mekelonnē alemah tekēn apeteng, apang geboeh dakinnē. Soebā memem lantās panting. Tanggoennē anēh gisi, anē anēhan pantingang, oeloengannē patoet metoempoek toempoek, apang toesing ēnggal lad. Sesobannē kēto lantās kotjokang, apang dakinnē anjoed, toer lantās peseng, tijisang jēhnē, marā djemoeh. Jēn soebā toeh pepantinganē totonan, lantās kandji adji jēh boeboeh baas wiadin boeboeh tepoeng terigoe, laoet djemoeh boein, gantoeng-gantoengan ditalinē. Jēn soebā melah toehnē, doegdoegang dimēdjā penjeterikaanē, lantās samamin adji jēh anē kedas, apang toesing pati kelkel. Tongos penjeterikaanē taledin adji kamben, tebelang pesan. Dinjeterikanē patoet keritis-keritisin adji jēh, apang kanti doemeloedang. Dā bes lamēg ngeritisin, rēh pepesan njangkēt toer poewoen.

Penjeterikaanē ento melakar adji besi wiadin kekoe-ningan, djenengnē boekā kotakē boetjoe teloe. Disamping-sampingnē meisi bolong-bolong, tongos ngilihin wiadin ngoepinin apinē. Bedoewoernē misi tekep moeah adā pegisianē. Tekepnē ento dadi oengkab, dinoedjoenē ngisinin wiadin nelahin adengē. Soewoed kēto marā tekepang toer kantjing. Pegisianē ento misi kajoe wiadin beloelang, apang toesing keboes limanē ngisiang. Dasar penjeterikaanē ento asah toer aloes pesan, apang melah anggon njeterikā. Dimekirēnē nganggon soetsoet

kedasang pesan dasarnē. Adeng kajoenē anē katos-katos wiadin adeng kaoe boeloenē melah pesan anggon.

20. OEMAH.

Oemah anakē di-Bali soegih wiadin tiwas keloemberah- anē tjenik-tjenik. Oemah tongos mesarē moeah njepe- lang radjā beranā keadanin oemah metēn. Ditebēnan oemah metēnē adā mambeng, tongos nāmpi tamioe moeah tongos sawā, apā boein anggonā, nongosang banten, rikalaning adā gegaēn. Ditebēnan mambengē totonan tongos paonē. Oemahē ento lienan meraab adji lalang, medingding tēmbok. Oemah metēnē ento meampik. Anē pepes anggonā mambeng loeirē: balē gedē meadegan roras, sakā pat meadegan patpat, sakā nem, nemnem lien adegannē, sakā oeloe meadegan akoetoes moeah siā nganti, asiā lien adegannē. Djeneng balē gedēnē ento njerakēn, metoegēh toeah akatih. Sakā patē adā anē merepat moeah adā anē mērepat dawā; sakā nemē djenengnē dawā. Jēn moenggoeing tongos mambengē moeah oemah metēnē ento djoh letnē, apang toesing kēweh, dinoedjoenē adā singkalā poewoen. Paonē ento tjerikan tekēn mambengē, ditoe tongos anakē njakan. Paonē adā anē mekeileh metēmbok, adā masih anē toearā medingding. Ditebēnan paonē adā gelebeg, anggon wadah padi. Gelebegē ento adā teloeng saih, loeirē: dji- neng, kelingking moeah keloempoe. Tegarang toetoerang, apākē lēnnē gelebegē meketeloeng saih ento!

21. PETAKOET.

Didēsā Tambelang adā anak madan I Ketoet Rames. Iā demen pesan metakoet padā timpalnē, ditoe, anak toeā-toeāko masih bakat petakoetā. Jēn soebā engseb matanai, langah pesan adā anak bani nganggoer keroe- roengē. Anē gerapan kalā ento soebā mekantjing korin pediwangannē. Jēn I Rames lakar metakoet anak, moean-

nē poelasā baan adeng moeah dēwēknē serobonginā baan kamben poetih, apang kadēnā tonjā tekēn timpal-timpalnē ditoe. Jēn iā soebā mepenganggo kēto, petengē lantās pesoe keroeroengē. Njēndjā anē nepoekin dēwēknē, padā melaib entjeh-entjeh. Dikēnkēnē jēn iā toearā nepoekin anak diroeroengē, lantās iā menēk ketēmbok anakē anē noe megadang, melegēndah tangkepne ngigel ditoe, wiadin iā menēk kepoenjan kajoenē gedē, ogarā moeah gedjorā poenjan kajoenē ento. Njēndjā anē ningalin dēwēknē, pedas padā takoet.

Sedek dinā anoe didēsan I Ramesē adā anak mati. Ditoe laoet metoe kenehnē bakal metakoet anakē ngebag bangkēnē, kēnē kenehnē: „Nah, djani gantīn dēwēkē maan metakoet anak toeā-toeā.” Ketjeritā petengnē I Rames moelas moeannē asibak baan kesoembā barak, moeah anē asibakan poelasā baan adeng. Soebā tengah lemeng, lantās iā medjalan ngodjog koemah anakē kepi alang meserobong poetih. Soebā konē neked ditoe, lantās iā ngigel dangkerak-dingkerik diarepan korin petengahan oemahnē. Marā anakē ngebag bangkēnē ningalin, mekedjang padā takoet, apā boein anakē tjerik-tjerik mekedjang pegeroedoeg melaib moelihan ngantjing djelanen, kadēnā sadjā adā tonjā. I Rames njoemingkinang kendel kenehnē, soebā terā karwan tangkepne ngigel. Kesoeēn-soeēn anakē nē ngelah alanē gedeg pesan, peredjani agelinā kanti ngeling gelar-geloer, noenas oerip, noenas oerip. Jan toesing ēnggalan noenas oerip, mēh kanti mati baanā ngelantigin. Kēto pikolih anakē demen ngoelgoel anak, poepoetnē masih nemoe sengkālā.

22. KOEDĀ.

Lianan ring bantēng miwah kebo boeronē ageng sanē banget mitoeloengin inggih poenikā koedā. Koedā poenikā soroh boeron sanē menjonjoin pianakipoenē toer mekoekoe toenggal. Awakipoenē gilikan ring awak ban-

tēngē. Tendasnē ring selagan koepingipoenē toemboehin boeloe pandjang, kewastanin djambot. Boeloe pandjang ring doewoer baongipoenē gēmbal wastianipoen. Boentoet koedā poenikā patpat, keekoenipoen boengkoelan. Toendoenipoen tapakan ring toendoen bantēngē, miwah ikoehipoenē ageng nanging tjendek, toemboehin boeloe pandjang-pandjang pisan. Lian pisan ring ikoeh bantēngē, bantangipoen alit pandjang, wantah ring moentjekiipoen kēwanten toemboehin boeloe pandjang. Tetedan koedā poenikā padang ring oot. Djanmanē ngoeboeh koedā keanggēn petegakan, pengedengan kerētā wiadin keanggēn pemonḍongan. Koedā Soembā miwah koedā Batak kasoeb pisan kebetjikanipoen. Koedā Bimā alitan ring koedā Soembanē, nanging ipoen kerengan. Jēn moenggoeing ring Djawi kotjap koedā Kedoe miwah koedā Singāsari sanē pilih betjikā. Wēnten malih koedā Tēdji, agengan banget ring koedā Soembā, nanging djenengipoenē kaonan, awakipoen ageng, tendasnē alit. Koedā poenikā makēhan keanggēn petegakan soerādadoe, manggē ring pejoedan, seantoe kan pelaibipoenē betjat. Kotjap koedā Arab sanē pinih betjikā ring djagatē sami. Oeles koedā poenikā wēnten sanē barak selem, petak, daoèk, belang, sekar gambir, kedapan doerēn miwah wēnten sanē radjeg. Koedā Bali poenikā makēhan keeroek ngelemboet ring ngitjig; koedā soerādadoe nongkelang ring noemberag. Jēn koedā poenikā sengitan, kereng ipoen ngapēr wiadin njegoet.

23. ANAK RIRIH.

Pan Karsā adjakā pianaknē moeani nanggap oepah ngaē sēmēr disisin roeroengē gedē. Oeling semeng mekesandjā iā adjakā dadoeā toesing merērēn megaē, sedjawaning dinoedjoe medaarnē; kenehnē, apang gegaēnnē ēnggal peragat, toer lantās nampi oepahnē. Teloeng dinā mekelonnē iā megarapan kedjemetang pesan, sēmērē soebā dalem, ngantiang peragat; kendelnē terā bakat baan

noetoerang. Boein awai megaē, pedas iā bakal nampi oepah lioe. Jēn kēnkēn bajā, maninnē semeng sēmērē lakar ketampiang tēkēn anē moepahang, sagēt petengnē oedjan bales pesan medoeloeran angin. Apeteng Pan Karsā toesing bisā poelēs, ngenehang gegaēnnē, takoet sēmērē bek keoeroegin tanah. Maninnē noe roepoet iā adjakā pianaknē nelokin sēmērē sambilangā ngabā tambah. Toearā pelih baan ngenehang, sēmērē bek adji tanah. Marā ipianak ngenot kēto, iā sedih pesan sambilangā ngerengkeng, rēh tan pegoenā gegaēnnē anē soebā-soebā. Pan Karsā masih mepangenan, mekelo iā toearā bisā ngomong, mangenang kelatjoeran dēwēkē; nangingkē iā tansah ngalih dajā, apangā gegaēnnē aloehan tekēn ibi poeanē. Poepoetnē iā ngomong tekēn pianaknē kēnē: „In tjening, dā tjai kēweh, boein akedjep dong ilang tanahē anē ngoeroegin sēmērē nē.” Ditoe Pan Karsā lantas ngantoengang badjoe moeah tjetjapilnē ditongosē ngantoengang boekā anē soebā-soebā; pianaknē masih ncowoetang separi tingkah bapannē. Boeinā tambahē anē besikan bantangnē tantjebangā ketanahē anē ngoeroegin sēmērē, moeah anē lēnan pedjangā disisin sēmērē. Scewoed kēto lantas kalahinā mengkeb, kēnē omong bapannē: „Tjening, djalan djani kalahin mengkeb, doemadak adā masih anak anē metetoeloeng noembegin sēmērē nē.

Ketjeritā anakē anē mentas ditoe padā ngon, ningalin badjoe moeah tjetjapil megantoeng paek tekēn sēmērē, toer anē ngelahang toearā adā, apā boein marā adjinangā adā tambah ditoe. Alihinā toesing adā, kaoek-kaoekinā terā adā mesaoet. Sajan mekelo sajan lioe anakē padā kemā toer padā ngenehang, anakē nē ngaē sēmērē koeroegan baan tanah ditoe. Lantas saasā njemak tambah, padā noembegin sēmērē ento, tanahē kegediang. Baan lioen anakē anē megaē, boeinā tanahē noe geboeh, dadianjā toearā mekelo sēmērē ento soebā kedas boekā ibinnē. Ditoe Pan Karsā melaib-laib tekā toer lantas ngomong kēnē: „Inggih, djeronē sareng sami, tiang

noenas pisan ring pitoeloeng djeronē sanē paitjaang ring tiang." Pan Karsā lantas noetoerang oendoeknē. Marā dingehā kēto, adā anē kedēk, ngenehang dajan Pan Karsanē, adā anē djengah baan kebelog-belog, moeah adā anē ngerengkeng nemah-nemah. Djapi kēto pajoe soebā toejoe megarapan; Pan Karsā adjakā pianaknē padā kendel nampi oepahnē.

24. LOBĀ.

Nē maloe adā anak agoeng daat lobā, peteng lemah tan mari Idā ngastawā Sang Hiang Widi, apang mangdēnnē didjagatē toesing adā memadēn boeat kesoegihan Idanē. Boeinā toesing pesan Idā kajoen medanā artā tekēn pandjakē anē kesangsaran. Noedjoe peteng Idā mereraosan sareng rabinē, kēnē pengandikannē: „Latjoer pesan dēwēkē idoeop dadi menoēsā toeah akedjep. Jēn dadi baan beli noenasang tekēn Idā Sang Hiang Peramā-kawi, apang beli njidajang metoewoeh 100 tiban. Ditoe pedas beli njidajang moendoehang kesoegihan goeminē nē. Jēn soebā kegelah baan beli, rasā oemahē nē bakal telēpok beli ban mas mekedjang, apang toesing adā memadēn boeat keroerannē didjagatē tēnēnan". Soewoed Idā ngāndikā kēto, sagēt Idā mireng soearā tan peroepā kēnē: „Boeat pinoenas tjainē mekedjang bakal kelinggihan. Mani semengan asing djemak tjaiko mekedjang dadi mas. Marā Idā mireng soearā kēto, seneng pisan pekajoenan Idanē, lakar kelinggihan sepekajoen Idā. Ketjeritā boein mani semengannē, dimaran Idanē metangi oeli pemereman, lantas Idā ngoengkābang kelamboe, sagēt kelamboenē dadi mas. Anakē agoeng kasob pekajoenannē njingakin kelamboenē soebā mesalin dadi mas. Ditoe lantas Idā medal ngampakang lawangan, bakal mesiram ketaman. Ento masih mesalin dadi mas. Asing ambil Idā, loeirē: lawangan, andoek, jēh moeah anē lēnlēnan, mekedjang dadi mas. Jadiapin Idā anakē agoeng tan polih mesiram, kajoen Idā masih seneng kēwanten, kebatek antoek kelangen pekajoennē.

Ketjeritā djani dingerājoenang Idā anakē agoeng, seananing anē ambil Idā, loeirē: adjengan, oelam, djangan, toja, mekedjang dadi mas. Ditoe anakē agoeng marā oening tekēn kesangsaran anak lobā, koedoe-koedoe boengah tan peendoek, sarwi ngandikā tekēn rabinne: „Adi, kēnken beli toearā bisā medaar, toesing njidajang beli naanang sedoek basang. Jēn kēnē dogēn oendoek belinē, soekajan soebā terā ngelah mas, padaang tekēn dēwēk belinē lakar kesangsaran.” Saking pitoedoeh Widi, soewoed Idā ngandikā kēto, lantas masē itoeni mekedjang ilang, boein melipetan boekā djati moelā.

25. TJETJIMPEDAN.

Apākē:

Mirah asiboeh?

Testes asiboeh?

Laboeh mesoerjak?

Geleboeg nengēng?

Tembelilingan megantoeng?

Tjekoek kedjengitin?

Kerēk-kerēk ngedjohang?

Panaknē djekdjek, mēmēnnē gisi?

Mēmēnnē djekdjek, panaknē tjekoek?

Anak bongkok, kereng njoewoen?

Lengar megantoeng?

Toelih, toelih ngedjohang?

Megeleboeg mesapoet?

Ngamah atjepok, betek sai-sai?

Anak bongkok metjapil?

Aloekoen oeloeng sekebidang?

Siap poetih megoewoengan kerē?

Loeas mebadjoe gadang, moelih mebadjoe koening?

Anak satak mekesatak meteloesoek?

Iā medjalan, nanging nongos?

Mēmēnā megambahan, panakā mēpoesoeng?

Djangkerik ngetjik doewoer goenoengē?

Anak tjerik njoewoen oemah?
 Boeahnē amoen pengedangan, donnē amoen kekeb?
 Anak medepes, anē nepes mati?
 Mematā nemnem, mebatis adasā, meikoet teteloe?
 Menēk badjang, toewoen toeā?
 Anak tjerik mebadjoe besi?
Balē gedē metampoel abesik?
 Mēmēnā tigtig, panakā melaib?
 Mematā patpat, mebais teteloe?
 Peraoe melingeb?
 Kamben poetih memem sai-sai?
 Anak tjerik meoedeng poetih?
 Noengkajak poejoeng, melingeb misi?
 Woewoehin dadi koeang, koeangin dadi mewoewoeh?
 Misi atengā dadi bek, misi bek dadi poejoeng?

26. KANTJIL TEKĒN TJĒLĒNG.

Ikantjil mepomongan adjakā itjēlēng, kēnē omong ikantjilē: „Ih tjēlēng, kenehang itjang, didjagatē tēnēnan anē paling kerengā imenoēsā. Anakē padā ngomolang, soroh kantjilē ento konē ririh, nanging soedjatinnē kekalahang baan imenoēsā. Kēnkēn keneh tjainē, tjēlēng?” Itjēlēng mesaoet sadā banggeras: „Ah, kantjil, kēto dogēn omong tjainē sai-sai, ngadjoem anak, njad-tjad ragā, njoendjoeng anak, ngesorang dēwēk! Jēn moenggoeing itjang toearā kēto; itjang toesing ngoegoe omong tjainē. Kenehang itjang, singdjā imenoēsā kerengan tekēn soroh tjēlēngē. Tegarang petoedjoein itjang, anē entjēn meadan menoesā, apang masih iā taēn ngasēn telobih itjangē.” Boein ngomong ikantjil: „Nah, mani semengan kemā keoemah itjangē, lakar kepetoedjoein anē meadan menoesā.”

Maninnē semengan ikantjil adjakā itjēlēng medjalan kebet-betē disisin roeroengē gedē; tingalinā adā anak tjerik ngangon kambing, lantas ngomong ijtēlēng: „Nēkē anē madan menoesā? Jēn batek amoen ento, singdjā

mindoin, atjepok dogēn bakat djagoer, pedas iā mati tjak pisanan." Pesoeat ikantjil: „Nē dong menoesā, iā lākar dadi menoesā.”

„Jēn kēto iā soroh menoesanē.”

„Bēneh omong tjainē.”

„Asanā singdjā amoen apā kekerengan menoesanē, kemboelinā adjakā dadoea itjang toeara takoet.”

Boein akedjepnē tingalinā anak odah metoengked, lantas itjēlēng metakon: „Ento djenengā anē komongang tjai menoesā? Bakat kosod atjepok dogēnan, njelempang iā.” Ikantjil mesaoet: „Dong, ento laad menoesā. Antiangdjā akedjep dogēn, njanan dong tepoek anē madan menoesā. Djalan djani metjelep kalasē!” Ditoe iā adjakā dadoeā lantas metjelep kalasē, tepoekinā pengandjoer adiri, anē ngabā bedil moeah pedang. Ikantjil lantas ngomong: „Ih tjēlēng, tingalindjā, ento anē madan menoesā sadjaan. Nah, tegarang lawan iā!” Soewoed ngomong kēto, ikantjil mengkeb kebetē, ngintip oeli ditoe. Peredjani tjēlēng neloedjoe sig pengandjoerē. Tondēn iā neked, soebā bedilā baan ipengandjoer, kenainā benengan bangsanē. Itjēlēng ngelantas goeber. Soebā konē paek, lantas pedangā, pegat koepingnē anēh. Ditoe tjēlēng toesing njidaang naanang sakitnē, laoet melaib sekereng-kerengnē, toetoegā baan ikantjil, toer lantas metakon kēnē: „Tegarang toetoerang, kēnkēn oendoek tjainē adjak menoesā iketoeni?” Tjēlēng mesaoet: „Pengawit itjang neloedjoe sig menoesanē. Lantas iā ningting lengennē, oepinā pesoe api, laoet ngenain basang itjangē. Kelantasang koeber, laoet aboetā toelang igannē, lantigangā, pegat koeping itjangē. Ditoe itjang pepetengan, rasā toearā njidaang ngelawan menoesā, sangkanā itjang lantas melaib.” Kantjil kenjem ningeh omong itjēlēngē kēto sambilang iā ngomong kēnē: „Ibiko soebā bakat orahin, njang adiri toearā adā soroh boeronē njidajang ngelawan menoesā. Gadjahē anē gedē pesan, singanē anē paling kerengā moeah dadi ratoen boeronē, kalahangā tekēn menoesā; kalingkē tjai! Sang

kanā dā tjai djoemboeh, djelē anakē bongkak merekak boekā tjai, poepoetnē nemoe kesangsaran.”

27. ĒRLODJI.

Sanē doemoen-doemoen ring Bāli mēweh patjang oening ring daoeh, seantoe kan arang pisan wēnten perabotipoen, inggih poenikā sanē kewastanin penalihan. Poenapā malih ring goenoengan wiadin ring dēsā-dēsā, ring negariko wantah siki kalih sanē wēnten. Sanē mangkin dangan pisan patjang oening ring daoeh poenikā, ring didjananko wēnten sanē medoeē, inggih poenikā sanē kewastanin djam miwah ērlodji. Djam poenikā ageng, kegantoengang ring tēmbokē. Ērlodji poenikā alit, makēhan metali antoek antē, kēngin kekantongin, kebaktā loeas-loeasan. Iriki ring sekolahan taler wēnten polan djam, kanggēn ngoeroekang alit-alite. Ērlodji poenikā wangoenipoen boenter, toer metekep antoek katjā. Djam kalih ērlodji poenikā wēnten djaoemipoen kalih katih, sanē mebinajan pandjangipoen. Djaoem sanē tjendek metoedjoeang djamipoen, sanē pandjang metoedjoeang menitipoen; poenikā awinannjā, pemarkinipoen gelisan ring sanē tjendek. Boenteran djam poenikā mebagi dados roras bagian; sebilang abagi mebagi malih dados lelimā, mekeranā sanē aboenteran wēnten nem dasā bagian alit-alit. Ring bagian ageng poenikā kedagingin angkā, ngawit saking 1 ngantos 12. Bagian poenikā keanggēn metoedjoeang djamipoen, sanē alit-alit metoedjoeang menitipoen. Jēning djaoemipoen sanē tjendek memargi abagian ageng wiadin 5 bagian alit, sanē pandjang memargi 12 bagian ageng wiadin 60 bagian alit wiadin apoeteran (ailehan), soeēnipoen kewastanin adjam wiadin 60 menit. Jēning djaoem tjendek ring angkā 1 wiadin ring angka 2, 3, 4 miwah ring angkanē sanē lian-lianan, djaoem pandjang pasti ring angkā 12; poenikā kewastanin djam 1, djam 2, 3, 4 ring seloeiripoen. Jēning djaoem tjendek ring pantaraning angkā 12

miwah 1, ring pantaraning angkā 1 miwah 2 wiadin sanē lian-lianan, semalih djaoem pandjang metoedjoeang angkā 6, poenikā kewastanin djām setengah 1, setengah 2, seloeiripoen. Lianan ring poenikā ring boenteran djām poenikā wēnten sanē medaging djaoem alit pisan, gelis pemarginipoen. Sanē ailehan amenit soeēnipoen; boenteran sanē kemarginin djaoem alit poenikā taler kebagi 60 bagian, sanē keanggēn metoedjoeang sekonipoen. Bagian poenikā medaging angkā oegi, mekadinipoen: 10, 20, 30, 40, 50 miwah 60, wiadin: 15, 30, 45 miwah 60. Erlodji poenikā kekarjanin antoek mas, selakā, nēkel wiadin wadjā.

28. SANG TJITJING ALAS TEKĒN DOMBĀ.

Adā konē toetoeran anak ngangon dombā disisin alasē gedē. Wirēh dombanē lioe pesan, lebihā tekēn satoes lioennē, rasā foearā njidajang iā ngangonang pedidjinā, sangkanā iā ngadjak tjitjingnē gedē-gedē patpat, toendēnā noeloeng njagā dombanē. Tjitjingē ento soebā adjahinā medingehang soeling, sebilang soelingē oepinā, itjitjing padā tekā.

Sedek dinā anōe kalā sandjā anakē ngangon ento gegerēsowan moelih, kanti terā tawangā adā panak dombā aoekoed bakat kalahinā. Iā medem betēn poenjan kajoenē gedē; marā iā bangōen, tengkedjoet pesan, timpalnē mekedjang toesing adā, moeah matanainē soebā ngantiang engseb. Ditoe lantas iā tjembē-tjembē sekereng-kerengnē ngaoekin timpalnē; nanging tan pegoenā, rēh anakē ngangon ento soebā djoh. Doegasē ento adā tjitjing alas ningeh moenjin panak dombanē totonan, lantas iā pesoe ketegalē, ngodjog ketongosnē ento. Marā tingalinā adā panak dombā, tagih sagerepā toer tagih amahā. Panak dombanē ento takoet pesan, awaknē ngedjer, telah bajoennē, kenehnē tan oeroengan iā mati. Setondēnnē sang tjitjing alas neked ditongosnē, sagēt iā ningalin soeling pengangonē njelekētēk disampingnē.

Ditoe lantās metoe kenehnē lakar ngaē dajā, apangā njidajang ngelidang patinnē. Marā sang tjitjing alas neked ditoe, laeot iā njoembah sambilangā matoer kēnē: „Inggih pemekel titiangē; kemanah antoek titiang, pemekelē raoeh ring genah titiangē poeniki, tan pariwangdē patjang ngemademang titiang, raris memangsā dēwēk titiangē. Titiang matoer seiring ring sepekajoen pemekelē, nanging wēnten pinoenas titiang akedik, mangdā pemekelē itjā oegi, inggih poenikā: saking titiang alit djantos kelih sekadi mangkin, titiang demen pisan ngerengeang soearan soelingē. Jēn tan mawinan sisip antoek titiang, toenas titiang, mangdā kēnak oegi pemekelē ngemoenjiang soelingē poeniki. Las pisan titiang ring padem titiangē, jan titiang sampoen ngerengeang soearan soelingē.” Sang tjitjing alas idjoe njemak soeling, laeot oepininā. Boein matoer panak dombanē: „Doeh pemekel titiangē, setoewoehan titiang, waoe mangkin titiang ngerengeang soearan soelingē ngerinting kadi soendarinē tempoeh angin. Kemanah antoek titiang, kewikanan pemekelē njoeling nēnten wēnten sanē njaminin.” Iā ngomong kēto sambilangā ngelintjak, apang kadēnā sadjaan melah mōenjin soelingē totonan. Sang tjitjing alas kendel pesan adjoemā kēto, lantās oepinā sekerengkerengnē soelingē ento. Djeg tekā itjitjing gedē adjakā patpat ketongos soelingē memoenji. Marā tingalinā sang tjitjing alas, laeot kerahā, kemboelinā adjakā patpat, kanti mati. Soewoed kēto panak dombanē lantās atehangā ketongos timpalnē, toer bareng-bareng moelih adjak mekedjang.

29. PITOETOER.

Mēmē bapanē ento dēwā anē katon, patoet pesan baktinin, dā piwal tekēn sepitoetoernē.

Seenoennē tjerik, djemetang ibanē meladjah, apang dā dikelihē njelsel:

Djet didjāko nongos, lamoen bisā ngalap piteresnan anak, pedas lioe ngelah njamā berajā, lioe anakē ngolasin.

Anakē ririh lioenan ngarap gegaēn sambilang negak, anakē belog mesoeang bajoe medoeloeran peloehnē mekotjogan.

Jadian amoen apā abot gegaēnē, dā meselselan, sekebedikin ngarap, mēkelo-kelo dong peragat gegaēnē ento, ingetangdjā, jēhē ngetēl, njidajang ngesongin batōe.

Meladjahang dēwēk, oepamaang memoelā poenjan kajoe, dimani poeanē boeahnē bakat alap.

Jēn anakē melaksanā ajoe tekēn dēwēkē, wales baan laksanā ajoe. Jadiāpin dēwēkē djelēkang anak, dā walesā baan djelē, sesidā-sidajan wales baan rahajoe, keranā Idā Sang Hiang Peramākawi toesing kesamaran, separi polah anakē keopeningin.

Anakē anē ngagoe, merekak, mökak, pepes nepoekin kekēwehan moeah lioe ngelah moesoeh, pitoei laksananē anē kēto ngoepadi kegedegang anak. Toengkalikannē, anakē anē pelapan toer ngesorang dēwēk, pedas memanggoeh rahajoe toer teresnainā baan anakē.

Jēn tjai metetoeloeng tekēn anak, adji beranā moeah adji dajā oepajā moeah adji bajoe, dā pesān komongomongang wiadin kinget-ingetang moeah dā ngenehang pengewalesnē, Idā Sang Hiang Widiwasā anē lakar ngewales laksanan tjainē anē melah wiadin anē djelē.

Anakē soebā padā nawang, njēndjā anē njoeang beranan anak lēn tan saking pedjalan rahajoe, tan pariwangdē lakar sisip. Jadian kēto masih lioe anē moeroeg. Dinoedjoenē ketarā toer mepangkēng, ditoe marā meselselan toer ngasēn awakē pelih.

Jēn saking kenehē soebā demen, toesing koeang peomongan anggon ngadjoem; jan soebā gedeg, masih medoegdoeg omongē anggon njadtjad wiadin njēdā.

Jēn soebā gantinnē bagiā, adji belogko sidā baanā ngalih kebagiannē; jēn gantinā latjoer, kēnkēnangā baanā ngēkanang, latjoerē masih ngoeber. Nanging sewirēh anakē toeara nawang tekan kebagian moeah kelatjoeran dēwēkē, dā soewoed noenas tekēn Sang Hiang Kawi, apang masih keitjēn kerahajoean.

Dinoedjoenē mesoekan-soekan, kēweh baanā ngingetang soeiteranē anē soedjati; dinoedjoenē kekēwehan, ditoe marā senah soeiteranē anē dadi tindihin.

Pitoetoer anakē toeā-toeā kēnē: kedarmanē ento sesereg anggon moengkah korin soeargā. Tegarang terangang, apākē artin pitoetoerē ento?

30. PEKAKAS.

Adā anak soegih, lioe ngelah oemā, abian, tegal, oeboeh-oeboehanko masih lioe gelahangā. Iā djemet pesan megarapan anē nekaang pikolih. Ento awanannē, sajan mekelo ngoendjoekang dogēn kesoegihannē, ngeliwatin kesoegihan dēsanē, kanti anakē ditoe ngadanin iā isoegih.

Ketjeritā isoegih mati, gelah-gelahnē tamanā baan koerenan moeah pianaknē adiri. Jēn moenggoeing mēn soegih tekēn panaknē totonan toesing pati ngeroengoeang gegaēn, kenehangā, tetamaanē ento toesing bakal telah, njandang kedaar kanti iā mati. Seloeiring gegaēnnē kapisaraang tekēn rowangnē dogēn. Ditoe mekelo-kelo kesoegihannē noenajang, boekā petapan rokonē.

Noedjoe peteng iā mepeomongan ngadjak pianaknē, ngomongang oendoek kesoegihannē. Poepoetnē, mēn soegih lakar noenas pekakas tekēn djero balian, mangdēnnē kesoegihannē ngoendjoekang. Maninnē mēn soegih koemah balianē, noetoerang oendoek kelatjoerannē, kēnē omongnē: „Djero balian, sanē mangkin tiang noenas itjā pisan, mangdā djeronē ngitjēn oegi pitoeloeng. Jēn tiang tan polih pitoeloengan djeronē, djanten telas pederewējan tiangē sami.” Ibalian soebā nawang oendoek mēn soegihē moeah pianaknē toearā ngeroengoeang gegaēn; lantas iā moelihan koemah metēn sambilangnā ngomong: „Mēn soegih, antiang dini akedjep dogēn.” Toesing mekelo boein iā pesoe, ngabā kekapoetan kasā medjait; sambilangā negak iā ngomong kēnē: „Nē tiang maang njilih pekakas, dā pesan gagahā. Pekakasē

tēnēnan kadoet, lantās abā kepaon, kegelebegē, kebadan sampinē moeah kegelogor tjēlēngē, awai pang pindo, semengan moeah ngelingsirang; petengēko masih pang pindo, dinoedjoe asirepan rarēnē moeah didas lemahē; ngepoean abā keabianē. Jēn soebā atiban, oelihang, rēh nē pekakas tetamaan. Jēn mēn soegih njak noewoetang pedjalan serananē nē, asanā kesoegihannē lakar djedjer." Mēn soegih kendel atinnē toer goegoenā pesan sepitoedoech balianē ento, peteng lemah ingetangā dogēn.

Kotjap noedjoe iā ningalin kepaon, rowangnē sedek memaling baas moeah bē, nelokin kebadan sampinē, tawangā sampinnē toearā baangā amah-amahan. Petengē delokinā gelogor tjēlēngē, sagēt rowangnē ngedjoe koetjit lakar adepā. Dinoedjoe iā nelokin gelebegnē anē lēnan noewoenang padi. Marā iā keabianē, tawangā poenjan njoehnē telah boeahnē, noe boengsil dogēn, basēnnē kanti ligir, woh-wohanē telah paling anak. Baan iā djemet pesan noewoetang pengadjah balianē ento, seperetingskah rowangnē tawangā, kanti irowang padā takoet njalanang bikasē anē djelē boekā nē soebā-soebā. Ditoe marā kesoegihan mēn soegihē njak ngoendjoekang.

Soebā konē atiban, mēn soegih lantās koemah balianē, lakar ngoelihang pekakasē ento. Marā iā neked ditoe, lantās noetoerang oendoeknē toer ngomong kēnē: „Djero balian, wiakti betjik pisan pekakasē poeniki. Jēn tan ngeranajang sisip, toenas tiang malih atemoeang. Ibalian kedēk sambilangā mesaoet: „Endēn, nē lakar gagah ento lantās gagahā, misi deloeang alempir, adā sesoerata-delokin, apang dā bakat tjeledā gelahē.

